

# Bethlehemkirchplatz

Hier stand von 1737 bis 1963 die **Böhmische Bethlehemskirche**, ein Geschenk König Friedrich Wilhelms I. an die ab 1732 in Berlin und Rixdorf aufgenommenen böhmischen Exulanten, die ihres evangelischen Glaubens wegen die Heimat hatten verlassen müssen. Unter dem Altar wurde der Prediger und Anführer der 1732 in der südlichen Friedrichstadt angesiedelten böhmischen Exulanten („Großhennersdorfer Böhmen“), Johann Liberda, 1742 beerdigt und 1994 bei archäologischen Grabungsarbeiten aufgefunden.

Die Bethlehemskirche war ein herausragendes Merkmal preußischer Toleranzpolitik im 18. Jahrhundert und die erste böhmische Kirche in Berlin, von 1829 bis 1846 auch Wirkungsstätte des Predigers Johann Evangelista Gossner (1773 – 1858). Er war der Begründer des ersten (evangelischen) Berliner Krankenhauses und eines bedeutenden evangelischen Missionsvereins, der noch heute seinen Namen trägt. In der Zeit ihres Bestehens war die Bethlehemskirche ein Zentrum für viele in Berlin lebende Tschechen.

Sie wurde 1943 durch Kriegseinwirkung stark beschädigt und 1963 von den damaligen DDR-Behörden abgetragen.

From 1737 by 1963 this was the site of the **Bohemian Bethlehem Church**, a gift of King Friedrich Wilhelm I. to the Bohemian exiles who were allowed to settle in Berlin and Rixdorf from 1732 after they had to leave their home because of their Protestant faith. Beneath the altar Johann Liberda, the preacher and leader of the Bohemian exiles who settled in the south of Friedrichstrasse in 1732 (“Grosshennersdorf Bohemians”), was buried in 1742 and his tomb was discovered during excavation work in 1994.

The Bethlehem Church was an outstanding memorial to Prussian tolerance politics in the 18th century and the first Bohemian church in Berlin, and from 1829 to 1846 it was also the place where the preacher Johann Evangelista Gossner (1773 – 1858) preached. He founded the first (Protestant) hospital in Berlin and a major Protestant missionary society, which still bears his name today. While it stood, the Bethlehem Church was a centre for many Czech people living in Berlin. It was heavily damaged during the war in 1943 and demolished in 1963 by the East German authorities.

Zde stál od roku 1737 do roku 1963 **Český betlémský kostel**, dar krále Fridricha Viléma I. českým exulantům, kteří od roku 1732 nacházeli útočiště v Berlíně a Rixdorfu, poté co museli pro svoji evangelickou víru opustit vlast. Pod oltářem byl v roce 1742 pohřben Johann Liberda, kazatel a duchovní vůdce českých exulantů, kteří se v roce 1732 usadili v jižním Friedrichstadtu (tzv. „großhennersdorfští Češi“). Jeho hrob byl nalezen v roce 1994 při archeologických výkopových pracích.

Betlémský kostel byl pozoruhodným symbolem pruské toleranční politiky v 18. století a prvním českým kostelem v Berlíně. V letech 1829-1846 byl též působištěm kazatele Johanna Evangelisty Gossnera (1773-1858), zakladatele první berlínské (evangelické) nemocnice a významného evangelického misijního spolku, který dodnes nese jeho jméno. Za své existence byl Betlémský kostel centrem pro mnohé v Berlíně žijící Čechy. V roce 1943 byl kostel silně poškozen válkou a v roce 1963 tehdejšími úřady NDR zbourán.



Als Zeichen für das Abendmahl in beiderlei Gestalt war der **Kelch** ein wichtiges Symbol für die erste, die Böhmische Reformation, die mit **Jan Hus** (um 1370-1415) ihren Anfang nahm. Die in Berlin aufgenommenen böhmischen Exulanten empfanden sich als Nachfahren dieser evangelischen Glaubensbewegung. Hier ist der älteste Abendmahlskelch der Rixdorfer Exulanten abgebildet.

Der durch eine besondere Pflasterung sichtbar gemachte Grundriss der Bethlehemskirche soll auf Dauer an dieses wichtige und überaus positive Kapitel böhmisch-deutscher Geschichte erinnern. Die roten Granitsteine markieren die noch vorhandenen Grundmauern, die weißen den Kircheninnenraum und die schwarzen die Kirchenbänke. Im Berliner Raum sind die Traditionen dieser Einwanderer und die Erinnerung an die Bethlehemskirche in drei evangelischen Kirchengemeinden böhmischen Ursprungs bis heute lebendig.

As a symbol of the Holy Communion in both kinds, the **chalice** was an important symbol of the first reformation, known as the Bohemian Reformation, which began with **Jan Hus** (approx. 1370-1415). The Bohemian exiles who were allowed to settle in Berlin felt themselves to be successors of this Protestant faith movement. The illustration shows the first Holy Communion chalice of the Rixdorf exiles.

The floor layout of the Bethlehem Church, which is highlighted by a special pattern of floor stones, is designed as a permanent reminder of this important and very positive chapter of Bohemian-German history. The red granite stones mark the remaining foundation walls, the white stones mark the interior of the church and the black stones mark the pews.

In the Berlin region the traditions of these immigrants and the memory of the Bethlehem Church are still preserved today in three Protestant church fellowships of Bohemian origin.

Znamením přijímání pod obojí způsobou byl **kalich**, důležitý symbol první, české reformace, jejímž iniciátorem byl **Jan Hus** (kolem r. 1370-1415). Čeští exulanti, kteří byli v Berlíně přijati, se chápali jako následovníci tohoto evangelického náboženského hnutí. Zde je zobrazen nejstarší kalich rixdorfských exulantů.

Půdorys Betlémského kostela, znázorněný odlišnou dlažbou, má připomínat tuto důležitou a nadmíru pozitivní kapitolu česko-německé historie. Červené žulové kameny označují dosud existující základy, bílé kameny interiéru kostela a černé kameny představují kostelní lavice. Na území Berlína jsou tradice těchto přistěhovalců a vzpomínka na Betlémský kostel dodnes živé ve třech evangelických obcích českého původu.

Relief „Bohmische Einwanderer“ am Denkmal für König Friedrich Wilhelm I. im Böhmischen Dorf in Berlin-Neukölln (früher Rixdorf). Es erinnert an die 1737 in Rixdorf angesiedelten böhmischen Exulanten („Gerlachsheimer Böhmen“). Im Böhmischen Dorf wird auch die erhalten gebliebene große Glocke aus der Bethlehemskirche bewahrt. Die zweite (kleine) Glocke ging im Zweiten Weltkrieg verloren. Dort befindet sich seit 1995 auch der Comenius-Garten, der in seiner Gestaltung Elemente des geistlich-literarischen Werkes von **Johann Amos Comenius** (1592-1670) aufnimmt, der der letzte Bischof der böhmischen Exulanten war, bevor sie ihre Heimat verlassen mussten.

Relief “Bohemian immigrants” on the monument for King Friedrich Wilhelm I. in the Bohemian Village in Berlin-Neukölln (formerly Rixdorf). It is in memory of the Bohemian exiles who settled in Rixdorf in 1737 (“Gerlachsheim Bohemians”). The Bohemian Village also contains a large bell from the Bethlehem Church which has been preserved. The second (small) bell was lost in the Second World War. Since 1995 it has also been the site of the Comenius Garden which includes in its design elements of the spiritual and literary work of **Johann Amos Comenius** (1592-1670), the last bishop of the Bohemian exiles before they had to leave their homeland.

Reliéf s názvem „Čeští přistěhovalci“ na památníku krále Fridricha Viléma I. v tzv. České vesnici v Berlíně-Neuköllnu (dříve Rixdorf). Reliéf připomíná české exulanty, kteří se v roce 1737 usadili v Rixdorfu („gerlachsheimští Češi“). V České vesnici je také uložen velký zvon, který se zachoval z Betlémského kostela. Druhý (malý) zvon se ztratil během druhé světové války. V České vesnici se od roku 1995 nachází též Komenského zahrada, která je ztvárněna na motivy duchovně-literárního díla **Jana Amose Komenského** (1592-1670). Komenským byl posledním biskupem českých exulantů, než museli opustit svou vlast.



Die elf Meter hohe, leuchtend bunte Skulptur der Künstler Claes Oldenburg und Coosje van Bruggen trägt den Namen „houseball“. Sie symbolisiert den Toleranzgedanken des preußischen Herrscherhauses und erinnert an das Leid von Flüchtlingen. Das Kunstwerk korrespondiert mit dem Relief „Bohmische Einwanderer“, insbesondere mit der dort dargestellten Frauenfigur, die ein „Bündel“ als Fluchtgepäck auf dem Kopf trägt. „**Der Hausball**“ ist die Transformation dieses Bündels in die moderne Formsprache.

The eleven metre high, brightly coloured sculpture by the artists Claes Oldenburg and Coosje van Bruggen bears the name “houseball”. It symbolises the concept of tolerance of the Prussian ruling family and recalls the suffering of refugees. The work of art corresponds with the relief “Bohemian immigrants”, especially the figure of a woman who is portrayed carrying a “bundle” with her remaining worldly goods on her head. “**The houseball**” is the transformation of this bundle into a modern form.

Jedenáct metrů vysoká, zářivě barevná plastika umělců Claes Oldenburga a Coosje van Bruggenové má název „Houseball“. Symbolizuje myšlenku tolerance pruského panovnického rodu a připomíná utrpení uprchlíků. Umělecké dílo koresponduje s reliéfem „Čeští přistěhovalci“, zejména pak se zobrazenou postavou ženy, která na hlavě nese „ranec“ věcí na útěk. „**Houseball**“ je transformací tohoto rance do moderního výtvarného jazyka.

Förderkreis Böhmisches Dorf in Berlin-Neukölln e.V. im Zusammenwirken mit der Senatsverwaltung für Stadtentwicklung und der Tschechischen Botschaft in Berlin.

Bohemian Village Sponsorship Association in Berlin-Neukölln in conjunction with the Senate Urban Development Authority and the Czech Embassy in Berlin.

Förderkreis Böhmisches Dorf in Berlin-Neukölln e.V. ve spolupráci se Senátem pro městský rozvoj a Velvyslanectvím České republiky v Berlíně.

Beate und Manfred Motel

Text: Beate and Manfred Motel

Beate a Manfred Motel